
Юлия Симеонова/*Julia Simeonova*

РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА В СЪВРЕМЕННИТЕ
УЧЕБНИЦИ ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИЯ

*The Russo-Turkish War in the Current School Text-
books for History and Civilization*

In the history of every nation there are events, which deeply influence its future. For the Bulgarians, this event is the Russo-Turkish war in 1877–1878. Historical education, through the used textbooks, keeps the remembrance of this war and integrates it in the big narrative of the national Bulgarian history.

The aim of this study is to search for the conceptual markers in the current school textbooks for history and civilization through the analysis of the unit "The Liberation: The Russo-Turkish War (1877–1878)". Thus an attempt will be made for revealing the potential of the "new generation" textbooks for active learning, which will help for overcoming the created myths and stereotypes in national Bulgarian history.

В историята на всеки народ има събития, които предопределят неговото развитие. За българите това събитие е Руско-турската война от 1877–1878 г. Споменът за тази война се съхранява багодарение на образованието и обучението по история.

Образованието има изключително важна роля за развитието както на отделната личност така и на обществото. Нашето съвремие ни кара да осмислим по-добре неговите нови задачи и перспективи. Причините за това се крият в засилващата се глобализация, в условията, в които живеем, в нашите взаимоотношения¹. Новите предизвикателства, стоящи пред българското образование, се отразиха и върху облика на съвременните учебници.

Въпреки голямото разнообразие от образователни средства, учебникът по история още дълго ще остане най-разпространеният и без съмнение – най-ефективният инструмент в процеса на обучение. Днес ролята му в педагогическия процес е претърпяла значителна еволюция. Традиционно учебникът се използва

в качеството на преподавател на знания и сборник с упражнения. Той изпълнява още имплицитна функция за разпространение на социални и културни ценности². Учебникът е канал, по който се предават резултатите от историческите изследвания и се формира гражданско поведение. От връзката с науката произтича и възможността учениците да разберат, че няма история с главна буква, а има много истории, т.е. учебниците следва да изразяват различни гледни точки, да дават възможност на младите хора да разбират многоперспективността в историята³.

Целта на настоящото изложение е да се потърсят концептуалните маркери на съвременните учебници по история и цивилизация чрез разглеждане на урочната единица “Освобождението: Руско-турската война (1877–1878)”. Така ще се разкрие потенциалът на “новото” поколение учебници за активно обучение, което има особено значение за преодоляване на стереотипите в българската национална история. Според учебната програма темата Руско-турска война (1877–1878 г.) се изучава по история в 6 клас, затова проучването е съсредоточено върху учебниците за този клас.

Създаването на исторически текст води винаги до изграждане на определени представи, образи, оценки на процесите и явленията, превръщащи се често в стереотипи. Тези стереотипи трайно се установяват в съзнанието на читателите, остават валидни за дълъг период от време и битуват дори и в бързо променящата се съвременна реалност. Особено силно този процес важи за националната ни история, която е четена и изучавана от широк кръг хора. Това налага в учебниците да се приложи нов подход, чрез който да се преодолеят съществуващи стереотипи, т.е. съвременните учебници да предполагат прилагане на стратегията на активното обучение. Тя се изразява в: ангажиране на учениците в собственото им обучение, работа с различни източници, разглеждане на историческите проблеми от различни гледни точки, подлагането им на критична преценка. Така учениците ще се привличат към решаване на исторически проблеми и ще могат да развият онези интелектуални умения, които са задължителни за ангажирания гражданин, т.е. критично мислене, способност да се отличава историческата реалност от мита, способност да се постави на мястото на другия, да разбере неговите възгледи, да се разграничи от “нашите” в историческите спорове⁴.

Активното обучение налага обсъждане в часовете по история на спорни проблеми, каквито са: приносът на другите към културното наследство на собствената нация; спорните територии; отношението към националните герои; етническата структура на нацията; приносът на османците към развитието на религията и др.⁵ Тези проблеми имат отношение към темата за войната.

Войната като израз на противопоставяне на народи и държави, съдържа много болезнени въпроси, но е човешка съдба. Като значим исторически факт тя присъства в учебниците, но насоките на нейното поднасяне се променят. В съвременните учебници по история се цели демилитаризация на съдържанието, т.е.

премества се акцентът от военно тактическите и политическите аспекти на военните конфликти към социалните, духовните, нравствените, етнокултурните, психологическите граници на войната. Педагогическата цел на демилитаризацията е във формирането у учениците на негативния образ на войната, в актуализиране на пагубните и последствия за личността, обществото, страната, културата⁶. На този фон в съвременните учебници би следвало да се съдържат призови към диалог, толерантност, разумен компромис, сътрудничество⁷. Тези призови са хармонизирани с ДООИ за УС за възпитаване на гражданско съзнание, уважение към културните, религиозните традиции, към формиране на опит за конструктивно взаимодействие между хора с различни убеждения, културни ценности и социално положение⁸. Върху такова разбиране за съвременния учебник следва да са разработени действащите вече учебници по история и цивилизация за 6. клас⁹.

В тях се проектира най-общата цел на историческото образование, която да развива историческото съзнание на учениците. Поради това феноменът историческо съзнание разкрива връзката между минало, настояще и бъдеще, и се явява концептуален маркер в учебника по история¹⁰. То е “духовна дейност, насочена към историческия спомен. Опит получен в миналото и пренесен в настоящето така, че съвременните условия на живот и перспективите от жизнената практика за бъдещето да бъдат разбрани и развити в съответствие с познанието в настоящето...”¹¹. Чрез този маркер се очаква учениците да свързват смисъла на историята по линията минало – настояще¹². Към обхвата му може да се отнесе¹³: *представяне на пространството на съвременността; съотношението локална – национална история; представяне образа на Другия.*

В 6 клас се отделя самостоятелна урочна единица – “Освобождението: Руско-турската война (1877–1878)”. Това е първата цялостна тема, посветена на войната. Учениците имат известни познания за нея от изученото в 3 и 4 клас по учебния предмет Човекът и обществото. Две са основните линии, по които ще се търсят заложените белези в урочната единица: в обхвата на учебното съдържание и по отношение на заложените дейности и техники на работа.

❖ **Представяне на пространството на съвременността:**

Този проблем се свързва със схващането, че чрез учебника по история учениците трябва да се ориентират към съвременността, която те познават и преживяват¹⁴. Целта е в учебника да се развие идеята за промени и приемственост, за разбиране на обусловеността на настоящето от миналото¹⁵.

Проследявайки структурата на урока “Освобождението: Руско-турската война (1877–1878)” и в трите действащи учебника се откриват белези, засягащи изследвания аспект. Те могат да се съотнесат към:

☞ Подбор на понятия и изображения, свързани с фундаментални проблеми на съвременността:

- Термини, които звучат твърде актуално и имат широка употреба днес: *конференция, конгрес, протестни митинги, дипломация, европейска политика, конфликти, политици, общественици, писатели и др.*

- Културно-историческото наследство, представено в изображение на *Самарското знаме* – българската национална светиня и репродукцията на художника А. Попов – *Защитата на Шипченския проход от руските войски и българските опълченци*.

С тяхна помощ се разкрива приемствеността и взаимоотношеността минало – съвремие. Присъствието им предполага поставяне на задачи и организиране на дейности, насочени към личния опит на учениците, при което да се развие тяхната чувствителност към миналото и ценностна ориентация, свързана с чувството за българска национална принадлежност. Учениците се насочват към осъзнаване на факта, че участието на българите във войната е от изключително значение за нейния успешен край. Споменът за събитията, наситени с героизъм може да се превърне и в призив – да се опази и цени Свободата, извоювана с общи усилия.

☞ Включване на откъси от документи и задачи към тях за установяване, разбиране, оценяване на ценности, които кореспондират със съвременността: за примери могат да се посочат думите на Цанко Дюстабанов – героят от Априлското въстание: *“Бесилката не е позор за мене, ние победихме”*¹⁶ и откъса от речта на В. Юго във френския парламент (29. юли 1876) *“...Кога ще свърши мъченичеството на този малък героичен народ? Време е цивилизацията да издаде своя величествена забрана да се продължава така.”*¹⁷ Посочените цитати позволяват организиране на дискусии и коментар, чрез които да се придобият компетенции за един от основните съвременни проблеми – правото на свобода.

☞ Наличието на картосхема, отразяваща хода на Руско-турската война: подпомага пространствената ориентация на учениците и позволява да се осмислят промените в очертаванията на границите и произтичащите от тях съвременни противоречия¹⁸.

Посочените ресурси и придружаващите ги задачи в урочната единица са насочени към организиране на дейности, основани на активното обучение и разкриват потенциала на историята да дава гражданско образование.

❖ **Съотношението локална – национална история:**

Отнася се до ролята на учебника да развива собствената идентичност на ученика, т.е. възможността младите хора да оценяват и възприемат културата на обществото. Днес се приема, че учебникът трябва балансирано да представя локалната (вътрешна за страната)¹⁹ и националната история. Предвид спецификата на разглежданата тема се предполага, че ще присъства набор от източници, отнасящи се до конкретни паметници и селища, свързани с хода на войната.

Авторските колективи са избрали различни варианти, насочващи към този аспект:

□ директно в учебника (в този на “Просвета – София”) се съдържат изображения с кратка анотация на *Мавзолея костница* в град Плевен и на *паметника на връх Шипка*²⁰;

□ в учебната тетрадка (“Азбуки – Просвета”, “Анубис”), където са включени задачи и изображения, свързани с локални събития от Руско-турската война.

Учителят може да задълбочи информацията чрез организиране на дейности за проучване, подбор и обработка на различни източници. По такъв начин обучаваните по-ясно ще осъзнаят и възприемат картината на изучаваните събития, като съвкупност от значими локални елементи.

❖ **Представяне образа на Другия:**

Това е нов подход, който се свързва с осветляване на съществуващи проблеми, които могат да създадат стереотипи и предубеждения у учениците. Чрез него се цели да се насърчи чувствителността на обучаваните. Изискването е в учебниците да се предлагат различни по вид изображения, документи и чрез използване на определен речник целенасочено да се развива тази специфична чувствителност към културното разнообразие и към всяко едно различие²¹.

Образът на Другия в урочната единица “Освобождението: Руско-турската война (1877–1878)” е образът на противника – османската армия. Използваната лексика в основния текст показва отношението на авторите към образа на Другия. В историческия текст присъстват изрази, които говорят за уважение и толерантно отношение към противника: “...Руското командване заблудило противника...”²²; “...Като преодолява първоначалното си стъписване, турската армия бързо се прегрупира за упорита отбрана....;...опитния военачалник Осман паша ...организира стабилна отбрана и отблъсква успешно две атаки на руските части.”²³; “...Елитните турски военни части...”²⁴. Текстът, лишен от негативизъм насочва учениците към оценка на достойнствата на Другия, на противника, а това има възпитаващо въздействие. Той “омекотява” другостта²⁵ и спомага да се предпазят шестокласниците от съществуващи доскоро стереотипи. Интересът към образа на Другия може да бъде провокиран и с помощта на многоперспективния подход.

❖ **Многоперспективността се явява следващ концептуален маркер на учебниците по история:**

Тя предполага плуралистична интерпретация на миналото чрез разкриване на различни гледни точки. Обвързвана е с един от принципите на съвременното обучение – плурализъмът и необходимостта да бъдат оценени историческите събития от различен зрителен ъгъл. Дори и най-малките ученици лесно разбират, че за една война винаги има поне две гледища – на победителя и на победените, на завоевателя и на покорените²⁶. Многоперспективността, като технология позволява организирането на дейности и техники на работа, основани на активното обучение. В този смисъл чрез учебниците, учебните тетрадки и конкретната урочна единица могат да се придобият компетенции свързани с:

- Критично боравене с различни източници на информация – наличие на документи (*Мнения за приноса на българите във войната. Из спомените на Сюлейман паша и руския военен – полковник Паренсов*)²⁷ и задачи от учебната тетрадка²⁸;

- Изследователска работа, свързана с локалната история — обезпеченост с изображения²⁹ и задачи от учебната тетрадка³⁰; проучване на паметници от родния край, имащи отношение към войната;

- Дискусия върху темата за войната и начините за решаване на възникнали противоречия;

- Тълкуване и съпоставяне на различни източници чрез организиране на дейности, основани на интерактивността (съпоставка между *Санстефански и Берлински договор*);

- Използване на различни модели на сътрудничество с цел преодоляване на стереотипи и предразсъдъци – ролеви игри за вземане на решения, групова работа за постигане на обща цел³¹ и др.

В резултат учениците развиват умения да общуват, да дебатираат, да спазват правила, да уважават различното мнение, да откриват проблеми, да предлагат решения, да се поставят на място на Другия, като проявяват емпатия. Така те се подготвят да възприемат по различен начин света около себе си, да боравят с повече и по-разнообразна информация и на практика се подготвят да живеят в едно общество лишено от митове и стереотипи.

В отговор на новите предизвикателства, чрез урочната единица “Освобождението: Руско-турската война (1877–1878)” се откриват концептуалните маркери на съвременните учебници. Доказателство за това са:

- Подбор на понятия и изображения, свързани с фундаментални проблеми на съвременността, които са израз на приемствеността минало – съвремие и разкриват потенциала на историята да дава гражданска образованост;

- Наличие на набор от източници и задачи, отнасящи се до локалната история, чрез които картината на миналото се представя като съвкупност от значими локални елементи;

- Лишен от негативизъм, историческият текст представя образа на Другия, като насърчава читателите към уважение и толерантно отношение;

- Заложена като технология, многоперспективността предполага дейности основани на активното обучение в учебния процес.

Темата за войната е неизменен компонент в обучението по история. Тя присъства в учебниците, но нейното съдържание днес се изменя. Необходимостта от преодоляване на съществуващи стереотипи наложи наред с причините, хода и резултатите от войната, да се постави акцент и на пространството на съвременността, локалните събития и образа на Другия.

БЕЛЕЖКИ

¹ Табакова, К., Т. Мишев. Историческо образование. Т. 1, С., 2003, с. 87.

² Симеонова, Ю. Мултикултурни аспекти в учебниците по история и цивилизация за 5. клас. – В: Диалогът в историята, 2007, №18, с. 41.

- ³ Радева, М. Скрити програми в обучението по история. – В: История, 1996, №5-6, с. 22.
- ⁴ Пак там, с. 24-25.
- ⁵ Пак там, с. 25.
- ⁶ Стрелова, О. Войната като тема в часовете по история в училище. – В: Диалогът в историята, 2006, №10–11, с. 22–28.
- ⁷ Пак там.
- ⁸ Пак там.
- ⁹ Гаврилова, Р, М. Радева, Е. Калинова. История и цивилизация за 6. клас. С., Просвета – София, 2007; Косев, К., В. Танкова, Ц. Каснакова, Хр. Матанов. История и цивилизация за шести клас. С., Анубис, 2007; Кушева, Р, В. Янчев, Г. Якимов, М. Груев. История и цивилизация за 6. клас. С., Азбуки – Просвета, 2007.
- ¹⁰ Кушева, Р. Съвременното историческо образование: отговори на новите предизвикателства. С., УИ “Св. Климент Охридски”, 2007, с. 155.
- ¹¹ Rusen, J. Идеалният учебник. – В: Учебник: десет разных мнений. Вилнюс, Esinija, 2000, с. 34.
- ¹² Кушева, Р. Цит. съч., с. 156.
- ¹³ Пак там.
- ¹⁴ Пак там, с. 157.
- ¹⁵ Пак там, с. 159.
- ¹⁶ Кушева, Р, В. Янчев, Г. Якимов, М. Груев. История и цивилизация за 6. клас. С., Азбуки – Просвета, 2007, с. 54.
- ¹⁷ Пак там, с. 52.
- ¹⁸ Кушева, Р. Цит. съч., с. 161.
- ¹⁹ Пак там, с. 163.
- ²⁰ Гаврилова, Р, М. Радева, Е. Калинова. История и цивилизация за 6. клас. С., Просвета – София, 2007, с. 55.
- ²¹ Кушева, Р. Цит. съч., с. 166.
- ²² Кушева, Р, В. Янчев, Г. Якимов, М. Груев. Цит. съч., с. 53.
- ²³ Косев, К., В. Танкова, Ц. Каснакова, Хр. Матанов. Цит. съч., с. 66.
- ²⁴ Пак там, с. 65.
- ²⁵ Кушева, Р. Цит. съч., с. 168.
- ²⁶ Паев, К. Плурализъм и обективност при използването на документалните източници в обучението по история. – В: Диалогът в историята, 2005, №10-11, с. 57-61.
- ²⁷ Кушева, Р, В. Янчев, Г. Якимов, М. Груев. Цит. съч., с. 54.
- ²⁸ Кушева, Р. Тетрадка по история и цивилизация за 6. клас. С., Азбуки – Просвета, 2007, с. 30.
- ²⁹ Гаврилова, Р, М. Радева, Е. Калинова. Цит. съч., с. 54–55.
- ³⁰ Кушева, Р. Тетрадка по история и цивилизация за 6. клас. С., Азбуки – Просвета, 2007, с. 31.
- ³¹ Кушева, Р. Съвременното историческо образование: отговори на новите предизвикателства. С., УИ “Св. Климент Охридски”, 2007, с. 144–145.